

AŞIK MEHMED

(ö. 1006/1598'den sonra)

Osmanlı coğrafya ve kozmografya âlimi.

964 (1556-57) yılı civarında Trabzon'da doğdu. Buradaki Hatuniye Medresesi müderrislerinden birinin oğludur. İlk tahsilini burada yaptı. Yirmi yaşlarında seyahate çıktı, yirmi beş yıl kadar dolaştı. Bu arada doğuda ve batıda bazı seferlere katıldı, çeşitli yerlerde mahkeme kâtipliklerinde bulundu. Bir ara Manisa'ya giderek bir buçuk yıl Şehzade Mehmed'in (III. Mehmed) divan kâtipliğini yaptı. Daha sonra Şam'a yerleşti ve orada öldü.

Âşık Mehmed daha çok, hayatının sonlarını doğru kaleme aldığı Türkçe *Menâzırü'l-avâlim* adlı coğrafi, kozmografik ve topografik eseriyle tanınmıştır. Bir giriş, iki bölüm ve bir sonuç kısmından meydana gelen eserin giriş kısmında Allah'ın varlığının delillerinden; birinci bölümde kâinatın yaratılışından, göklerden, yıldızlardan, cennet ve cehennemden; ikinci bölümde yeryüzünden; sonuç kısmında ise dünyanın ömründen ve kıyametten bahsedilir. Eserin asıl önemli kısmı ikinci bölümdür. Müellif burada on sekiz fasıl halinde yeryüzünden, bilhassa denizlerden, adalardan, bataklıklardan, göllerden, nehirlerden, dağlardan ve bazı şehirlerden bahseder; daha sonra tabii ilimler, madenler, hayvanlar ve insanlar hakkında bilgiler verir.

Müellif eserinde Ortaçağ'da yazılmış önemli coğrafi eserlerdeki malzemeyi de toplamıştır. Başlıca kaynağı Ebû'l-Fidâ'nın *Takvîmü'l-büldân*'dır. Öteki kaynaklarının belli başlıları ise İbn Hurdâzbih, İbnü'l-Cevzî, Kazvîni, Yâkût ed-Dîmaşkî ve Hamdullah Müstevfî'nin eserleridir. Uzakdoğu ülkeleri hakkında verilen bilgiler sathî olup orijinal değilse de yazarın gezip gördüğü Osmanlı eyaletleri, özellikle Rumeli ve Macaristan'daki şehirlere dair verilen tarihî ve topografik mâlumat oldukça değerlidir.

Menâzırü'l-avâlim, Kâtib Çelebi'nin de başlıca kaynaklarından. Hatta Fr. Taeschner'e göre Kâtib Çelebi'yi *Cihan-nümâ*'yı yazmaya sevkeden etkenlerden biri *Menâzırü'l-avâlim*'dir. Âşık Mehmed'in bu eseri, yine XVII. yüzyıl coğrafyacılarından Ebû Bekir b. Behrâm tarafından da kaynak olarak kullanılmıştır. Ortaçağ coğrafyacılığının son, Yeniçağ coğrafyacılığının ise ilk örneklerinden

sayılan bu eserin Türkiye içinde ve dışında birçok yazma nüshası vardır. Müellif müsveddeleri Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Hâlet Efendi, nr. 616, 616) mükerrer numaralarda kayıtlı olup bu nüshada bir kısmı oldukça zor okunabilen çıkma ve ilâveler yer alır. Muhtemelen bu müsveddeden temize çekilmiş olan nüshalar, Süleymaniye (Esad Efendi, nr. 2421) ve Nuruosmaniye kütüphanelerinde (nr. 3033) bulunmaktadır.

Âşık Mehmed'in ayrıca Medine ve Mekte'nin tarihçelerine dair *Hulâsatü'l-ahbâr* ve *Ahbârü Mekkiyye* adlarında ilâveli iki tercümesi ile bir *Şemâil-i Tirmizî* şerhinden bahsedilmekte (bk. *Osmanlı Müellifleri*, III, 94-95) ise de bunların ona aidiyeti şüphelidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, s. 14; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1833-1834; Flügel, *Keşfü'z-zunûn İndeks*, s. II, 431; Babinger (Üçok), s. 152-153; *Osmanlı Müellifleri*, III, 94-95; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, s. 507; Karatay, *Türkçe Yazmalar*, I, 448-449; Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, s. 93; Ekrem Kâmil, "Gazzî-Mekki Seyahatnamesi", *Tarih Semineri Dergisi*, 1/7, İstanbul 1939, s. 21-24, 29, 31, 33, 37, 43-47, 49-72; Fr. Taeschner, "Osmanlılarda Coğrafya", *TM*, II, 286-293; a.mlf., "Ankara nach Mehmed Ashik", *Zeki Velidî Toğan Armağanı*, İstanbul 1957, s. 147-156; a.mlf., "Ashik", *EI²* (Fr.), I, 718-719.

İSMET MİROĞLU

AŞIK MÜSİKİSİ

Âşık adı verilen
saz şairlerinin icra ettikleri
müsiki.

Âşıklık geleneğinde, şiir söylemede olduğu gibi müsikide de usta malı kullanılır. Âşıklar gerek kendi şiirlerini gerekse eski usta âşıkların şiirlerini hazır ezgi kalıplarına döşeyerek icra ederler. Bir ustaya bağlanan çırak, ustasından sadece söz söylemeyi değil, sözü melodi ile birleştirmenin inceliklerini de öğrenir. Edebî şekillerin kolay öğrenilmesi ve dinleyici üzerinde etkili olabilmesi, melodi kalıplarının iyi bilinmesine ve müsikinin sözle birlikte başarılı bir şekilde kullanılmasına bağlıdır. Bilhassa aruz vezni-ne dayalı türlerde vezin kalıplarının doğru kullanılabilmesi, sözle birlikte sunulan bu melodi kalıplarının sağladığı kolaylıklarla mümkün olabilmektedir. Usta malı melodi kalıpları çeşitli dizi, seyir ve melodileri içine alır.

Âşık müsikisinde melodi kalıplarına söz döşenmesi sırasında birtakım zorla-

malarla güftenin kalıba uydurulması, bazan güftede, kelime ve hece vurgularında bozukluklar meydana getirir. Fakat konuşma diline uzak gibi görünen vurgulamalar, gelenekten gelen melodi kalıplarının kullanımından doğan özelliklerden biridir. Bu sebeple âşık müsikisinde sık görülen prozodi bozukluklarını sadece söz ve melodi uyumu bakımından değil, aynı zamanda melodi kalıplarının söz yapıları üzerine olan etkileri yönünden de incelemek gerekir. Ancak üslup, tavır ve süslemeler kişiden kişiye veya yöreden yöreye değişiklik ve çeşitlilik arzeder. Ayrıca değişik okuyuş şekilleri ve ağız özellikleri âşık müsikisinde bir "tarz" olmuştur. Bu özelliklerden dolayı eski usta âşıkların ağızlarıyla okuma yanında, kasaba ve aşiret adıyla anılan ve belli özellikler taşıyan Sümmânî ağızı, Karapapağ ağızı, Âzerî ağızı, Sofosof ağızı gibi ağız çeşitleri doğmuştur. Melodi kalıpları şiirde zaman zaman daralma veya genişlemeye sebep olur. Bu hal mısra eklenmesi, mısra düşmesi, mısra kısalması veya uzaması gibi durumları ortaya çıkarır.

Âşık müsikisinin melodi kalıpları uzun hava veya kırık hava tarzında, ya da her iki tarzın özelliğini taşıyan bir biçimde olabilir. Bu müsikide genellikle resitatif söyleyişler hâkimdir. Uzun hava tarzında ve konuşur gibi okuma geleneği âşık müsikisinin en eski icra tarzlarından biridir. Bu tür okuyuşlarda, ritm serbest olduğu halde, melodi kalıpları gerek vezin gerekse söz yapısından dolayı bir iç ritme sahiptir. Fakat giriş ve bitirişlerde bu iç ritmin bozulduğu görülür. Serbest okuyuşlardaki vurgu ve durak yerleri, söz ve müsikî cümlelerini âdeta düzensiz bir ifade gücüne ulaştırır.

Âşık müsikisinde nüans kullanımı ifadeyi güçlendirici bir unsur olarak sık sık görülen bir özelliktir. Konuşma diline yakın bir müsikî tarzı ve anlatımı vermeye çalışılırken nüanslı anlatımlardan ve ifadelerden faydalanılır. Kars yöresi âşıkları arasında derbeder, hoşdamak, bey usulü, at üstü, üç kollu, zarıncı, köroğlu gibi adlarla anılan bu ezgilerin her biri ayrı bir havada (makam) ve konunun verdiği duyguya uygun düşecek nüanslarla seslendirilir.

Âşık edebiyatında müsikî ve söz, birbirini tamamlayan ve ayrı düşünülmesi mümkün olmayan iki unsurdur. Bu müsikî-şiir beraberliği, bölgelerin müsikî karakterlerine göre çeşitlilik ve özellikler arzeder. Bazı türler sadece birbirine